

Oponentský posudek disertační práce

OLEXANDRA TARASENKA

Úzkost židovského světa v „halachické“ Epištole Jakuba v kontextu náboženských a politických konfliktů epochy Druhého Chrámu, 246 str.,

předložené na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze roku 2017 jako doktorská disertace

Popis a zaměření

Práce Olexandra Tarasenka (dále autor nebo O. T.) je věnována kanonické epištole Jakobově, a to především jejímu místu v tehdejší židovské literatuře, jejímu žánru a její zamýšlené funkci v rámci rodící se křesťanské církve.

Rusky psaná disertace zahrnuje soupis literatury (pramenů i sekundární literatury), jmenný rejstřík a anglické shrnutí. Přiložena je verze na CD. V autoreferátu (v ruské a české verzi) je zahrnuta i autorova bibliografie.

Přehled obsahu

Na začátku autor naznačuje postup svého výkladu: Bude zkoumat vztah Jakobova listu k literatuře, která se obírá dějinami doby, v níž byla sepsána (kanonická kniha Skutků, Židovské starožitnosti Josepha Flavia), vztah k židovské literatuře zahrnuté do Talmudu nebo s ním související, k dílu Filóna Alexandrijského a k vybraným textům soudobé řecké a římské literatury.

Sleduje přitom způsob služby církví, který epištola Jakobova (Jk) předpokládá, její zákonické vnímání biblických textů, halachické náboženské myšlení, minimum teologického a filozofického diskurzu, a zúžení reality na ideální svět halachických pokynů. Otázku autora listu Jakobova pokládá O. T. za

druhotnou, protože myšlení autora je v každém případě (původním nebo druhotným) výrazem postojů Jakuba Spravedlivého.

První část je věnována charakteristice epištoly Jakubovy. Halachický styl definuje jako přísloví, stručné dialogy, řečnické otázky, instrukce po život. Protože Jk není nijak zaměřena na konkrétní otázky určité křesťanské obce, nazývá ji spolu s částí současných teoretiků literatury encyklikou, tj. listem určeným pro široký okruh židovsko-křesťanských obcí. Literární forma tak odpovídá společnému základnímu cíli, který je naznačen v úvodním slovu o adresátech jako dvanácti pokoleních v diaspoře. Absence epistolárního závěru má svou obdobu v některých literárních listech

Žánr Jk charakterizuje autor jako halachický, a to v širším smyslu slova. S jeho prvky se setkáváme již v kanonické literatuře Židů, včetně apokalyptiky (str. 54) a jako žánr se prosazuje v textech, které se staly součástí Talmudu.

Zajímavý oddíl je věnován transformaci reality do ideálního světa halachy.

Biograficky se autor obírá osobou Jakuba Spravedlivého v úvaze o jeho příbuzenském vztahu k Ježíšovi (problém pravoslaví a katolicismu), a jeho obrazem jako ctnostného představitele jeruzalémských křesťanů z židů. Dobrá znalost Zákona a příběhů Písma mluví ve prospěch přímého vztahu kanonické epištoly a Jakubovi samotnému. Jeho prostou, ale dobrou řečtinu odvozuje O. T. od obecně silné helénizace, která od dob diadochů zasáhla i Izrael.

Po přehledu obsahu epištoly na str. 103 a 104 se autor vyrovnává se skutečností, že v listu Jakubově se nemluví o chrámovém kultu ani o skutcích Zákona, - o tématech, kterým se věnoval apoštol Pavel, což vysvětluje především tím, že Jakub se k těmto tématům vyjádřil již na apoštolském koncilu (Sk 15) a nevyjadřuje se ani k roli Ježíše jako prostředníka spasení. Obecné zaměření pareneze vysvětluje tím, že list byl psán širšímu okruhu židů, kteří uvěřili v Ježíše jako Mesiáše, takže podobně jako apoštol Pavel, když psal do Kolos, kde sám předtím nebyl, vyjadřuje se i Jakub obecněji.

Cílem listu je varovat před liberálními novotami, odvozenými z Pavlova učení, dále posílit misii a varovat před sociální neodpovědností.

Druhá část (od str. 121) je věnována charakteristice židovství tak, jak se vyvíjelo do doby Ježíšova vystoupení a po něm, tedy světu, v němž vznikla a k němuž se obrací Jakubova epištola. Je to svět, v němž se zformovaly dvě podoby židovství judsko-galilejské, soustředěné kolem chrámu, a diasporní, helénistické, soustředěné především kolem synagóg. V diaspoře rostlo židovství v novém prostředí, ale stále bylo také etnickou entitou, k níž se nově obřezaní připojovali. Obě větve spojovalo působení moudrých mužů (*ch'kámím*). Křesťané se tehdy jevíli jako jedna ze stran či sekt vedle farizeů, saduceů nebo esejců. Okolí na ně reagovalo často nepřátelský – v diaspoře se na ně přenášel římský antisemitismus.

Třetí část (od str. 161) se zaměřuje na halachu Jakubova listu v kontextu Palestiny a diaspory. Zejména na to, jak se Jk odvolává na postavy Tanaku: Abrahama, Raab a Eliáše.

Sociálně závažnou skutečností je, že Jakub se nestaví k adresátům s hierarchickou svrchovaností, ale nazývá je bratry a jeho etické maximy vedou k životu s Bohem, jeho etika je *imitatio Dei*. Jakub učí, jak obstát v pokušení. S tím souvisí i jeho důraz na skutky víry a sílu modlitby. Soustředěním na etické problémy je Jakubův list součástí helénistické a římské filozofie té doby (odkazy např. na Cicerona). Brání se také nadřazenosti nositelů moudrosti nad ostatními (Jk 3,1)

Sociální paraneze je ovlivněna ebjonitstvím, což se okolnímu světu mohlo jevit jako kynický způsob života. Jakub se bgrání rozbrojům a rozdělení uvnitř obce věřících a vnitřnímu rozpolcení osobnosti (termín *dipsychos* Jk 1,8; 4,8 a problém „dvojího jazyka v Jk 3,9-112).

Jakub tedy vystupuje jako zastánce halachické legalistické výuky a paraneze, jako upřímný (*'aní*), který dokazuje svoji víru jednáním.

Hodnocení

Autor prokázal dobrou orientaci v hebrejské a řecké kultuře a náboženství doby vzniku listu Jakubova. Jeho práce je dokladem nové vlny zájmu o biblistiku v ruskojazyčné oblasti, která může přispět k celkovému duchovnímu sblížení v Evropě. Je relativně dobře obeznámen i se sekundární anglickou literaturou, a zčásti i německou. Připomenul velkou část otázek, které jsou s listem Jakubovým spojeny, a naznačil odpovědi. Jeho dílo připomenulo také problém židokřesťanství, které bylo významným proudem až do poloviny druhého století, kdy se začalo tříštit a podléhalo gnózi. Vystihl napětí mezi Pavlovou teologií, interpretovanou jeho žáky a linií biblické pareneze a zejména dosah sociální otázky.

Nemohu však smlčet i jisté nedostatky: Autor nevysvětlil rozpor mezi obrazem Jakuba Spravedlivého v listech apoštola Pava a v knize Skutků apoštolských na jedné a listem Jakubovým na druhé straně. Jestliže podle Pavla byl Jakub zastánce dodržování Zákona, kultických dietních předpisů a židovské tradice, jemuž tzv. apoštolský dekret (Sk 15) byl, na rozdíl od apoštola Pavla, nezbytným požadavkem pro všechny křesťany, proč se o ničem z toho nezmiňuje ve svém listu? Jinak řečeno: Historický Jakub trval i na kultických skutcích, Jakub jako autor epištoly se nápadně soustřeďuje jen na skutky milosrdenství a přejímá ježíšovskou tradici. To nám jej činí bližším, ale od Jakuba Spravedlivého, jehož skutečnosti bližší obraz podávají Pavel i Lukáš, ho to odlišuje. Že obhajobu kultu neopakuje proto, že o ní mluvil už dříve, tento rozdíl nevysvětlí.

S tím souvisí o to, že autor nazývá jeho parenezi legalistickou, i když jde o výstižně vybrané skutky milosrdenství. Rozšíření pojmu legalismus tímto směrem, je matoucí. Větší pozornost by proto zasluhovala Jakubova

kritika sociálních rozdílů a rozporů v křesťanské obci, která je patrně základním důvodem k sepsání listu.

Z menších problémů připomínám, že termín encyklika je v tomto případě ne zcela vhodný, protože předpokládá rozšíření v jednotlivých opisech nebo cirkulaci listu po různých křesťanských obcích, pro což není dost zřetelných dokladů.

Také halachický charakter není zcela prokazatelný. Stačí přečíst jednu stránku traktátu *Pirkej Avot* a srovnat ji s některou kapitolou listu Jakubova a rozdíl je markantní. Mnohem spíše zapadá Jk do rámce sapientní literatury, s níž ji autor také spojuje.

Důležitější by bylo hledat vnitřní souvislost témat, která jednotlivé skupiny (clustery) výroků v listu Jakubově spojují. K pochopení listu Jakubova bych asi také použil listy církvím ze Zjevení Janova (List do Efezu v Zj 2), které vztah těchto obcí k Pavlovi zamlčují.

Závěr

Přes závažné námitky pokládám práci Olexandra Tarasenka za přínos k současnému bádání a pokládám ji za dostatečný podklad k obhajobě a získání doktorské hodnosti.

Praha 15.8. 2017.

Petr Pokorný

x

